

С. Я. Лихова,
доктор юридичних наук, професор

Н. М. Монастирський,
студент

МЕДИЧНИЙ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ ПРАЦІВНИК ЯК СПЕЦІАЛЬНІ СУБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНУ (СТ. 140 КК УКРАЇНИ)

У статті розглядаються питання співвідношення ознак медичних та фармацевтичних працівників як суб'єктів неналежного виконання своїх професійних обов'язків. Наголошується на необхідності чіткого розмежування понять «медичний» та «фармацевтичний» працівники при кваліфікації діянь, передбачених ст. 140 КК України.

Ключові слова: суб'єкт злочину, фармацевтичний працівник, медичний працівник, неналежне виконання професійних обов'язків.

С. Я. Лиховая, Н. М. Монастырский

Медицинский и фармацевтический работники как специальные субъекты преступления (ст. 140 УК Украины)

В статье рассматриваются вопросы соотношения признаков медицинских и фармацевтических работников как субъектов ненадлежащего исполнения своих профессиональных обязанностей. Подчеркивается необходимость четкого разграничения понятий «медицинский» и «фармацевтический» работники при квалификации деяний, предусмотренных ст. 140 УК Украины.

Ключевые слова: субъект преступления, фармацевтический работник, медицинский работник, ненадлежащее исполнение профессиональных обязанностей.

S. Lykhova, N. Monasturskiy

Medical and pharmaceutical workers as special subjects of crime (art. 140 Criminal Code of Ukraine)

Issues of comparison of medical and pharmaceutical workers as subjects of proper execution of their professional obligations are examined. The necessity of exact differentiating of terms «medical» and «pharmaceutical» workers is emphasized in qualification of actions which are provided by Article 140 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: a subject of crime, a pharmaceutical worker, a medical worker, proper execution of professional obligations.

Постановка проблеми та її актуальність.

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Одними з таких прав і свобод людини є невід'ємне право на життя (ст. 27 Конституції України) та право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49 Конституції України).

Неякісне медичне обслуговування здатне заподіяти тяжку шкоду цим правам і свободам особи, зокрема спричинити тяжкі тілесні ушкодження або навіть смерть. Спричинення подібних наслідків посягає на безпеку людини, що охороняється кримінальним законодавством України, в результаті чого за вчинення відповідних діянь настає кримінальна відповідальність.

Згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень: за 2015 рік було винесено 8 обвинувальних вироків та 1 виправдувальний ви-

рок за ст. 140 КК України – «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником»; за I півріччя 2016 року було винесено 1 виправдувальний вирок та 3 обвинувальні вирок за ст. 140 ст. України – «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником».

Така статистика пов'язана з латентизацією та ятрогеністю злочинів у сфері медичної діяльності, складністю доказування наявності складу кримінального правопорушення у сфері медичної діяльності у зв'язку з так званою «динамічною клінічною картиною», можливістю приховування або відсутністю фіксації фактів, які мають юридичне значення для визначення провини фахівця, складністю оцінки реакції організму людини за певних умов. Медичний заклад часто зацікавлений у безпеченні себе і працівника від доведеності злочинного діяння.

Аналіз досліджень і публікацій. Різні аспекти відповідальності медичних та фармацевтичних працівників є предметом наукового аналізу як в Україні, так і за її межами. Зокрема, такі вчені, як В. В. Балайко, І. В. Кирилюк, А. С. Парамонова, С. С. Пастушенко, О. С. Щукін, Т. Ю. Тарасевич, Г. В. Чеботарьова у своїх працях розглядали ті чи інші проблеми кримінальної відповідальності за невиконання професійних обов'язків медичним чи фармацевтичним працівником. Але в наукових дослідженнях недостатньо уваги приділяється встановленню ознак окремого медичного та фармацевтичного працівника як спеціальних суб'єктів цього складу злочину. Таким чином метою статті є аналіз питань, пов'язаних із визначенням загальних та спеціальних ознак суб'єкта складу злочину, передбаченого у диспозиції ст. 140 КК України «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником». Існує твердження, що поняття «медичний» і «фармацевтичний» працівники перебувають у відносинах співвідпорядкування, за якого обсяг другого поняття повністю охоплюється першим. Проте, навіть з урахуванням таких положень не можна говорити, що в назві й у диспозиції ст. 140 КК України вказівка на фармацевтичного працівника є зайвою і достатньо

визначити суб'єктом лише медичного працівника. Адже йдеться про дві різні професії, які хоч і мають багато спільного, але кожній притаманні окремі індивідуальні ознаки.

У назві та диспозиції ст. 140 КК України законодавець суб'єктом злочину визначив не лише медичного, а й фармацевтичного працівника. Цю позицію законодавця можна пояснити положенням ст. 78 Основ законодавства України про охорону здоров'я, яка має назву «Професійні обов'язки медичних та фармацевтичних працівників» [2]. Враховуючи бланкетний характер кримінально-правової норми, позиція законодавця в сфері медичного права відіграє вирішальне значення.

У юридичній літературі науковці в більшості випадків ототожнюють ці поняття, об'єднуючи їх одним терміном «медичний працівник». Так, О. С. Щукін розглядає поняття «медичний працівник» у широкому і вузькому значенні. У широкому значенні під медичним працівником розуміється особа, яка здійснює медичну діяльність на законних підставах. У вузькому – як окрема категорія найманих працівників, які виконують специфічну трудову функцію. У вузькому значенні під медичним працівником розуміється фізична особа (громадянин України або іноземний громадянин), яка здобула вищу, середню медичну або фармацевтичну освіту та пройшла подальшу спеціальну підготовку або перепідготовку, її фахова підготовка відповідає єдиним кваліфікаційним вимогам, що підтверджується чинними документами (сертифікатом спеціаліста), прийняла на себе етичні зобов'язання знати і виконувати вимоги медичної деонтології та уклала трудовий договір з ліцензованою медичною установою на здійснення медичної діяльності [3, с. 19].

Виклад основного матеріалу. У теорії кримінального права суб'єкт розглядається як один із необхідних елементів злочину, оскільки ні діяння як складова частина об'єктивної сторони, ні вина як основа суб'єктивної сторони, не існують без суб'єкта, що вчинює злочин та без нього не може наставати кримінальна відповідальність.

У ст. 140 КК України законодавець закріпив ознаки загального та спеціального суб'єкта злочину.

Першою загальною ознакою суб'єкта злочину, передбаченого диспозицією ст. 140 КК України, є вчинення злочину фізичною особою.

Другою обов'язковою ознакою є осудність. Медичний або фармацевтичний працівник – це осудна особа, а тому під час вчинення злочину він повинен усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК України). З цього приводу цікавою є позиція окремих науковців, які виділяють так звану спеціальну (професійну) осудність, якою визначається стан особи певної професії, що здатна до адекватної поведінки в умовах нервово-психічних перевантажень.

Можливо, питання про спеціальну осудність доречно було б розглядати щодо медичних або фармацевтичних працівників, адже у більшості випадків медична допомога надається в екстремальних умовах та пов'язана з нервово-психічними перевантаженнями, що можуть виникнути, наприклад, у випадку прийняття життєво-важливих рішень у короткий проміжок часу. Це положення стосується, в першу чергу, медичних працівників, але якщо обирати позицію, викладену вище і ототожнювати ці два види медичних працівників, то питання спеціальної осудності має розглядатися і в контексті виконання фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків.

Вчені-криміналісти по-різному розглядають питання щодо кримінальної відповідальності осіб, в яких відсутня ознака професійної (спеціальної) осудності. Зокрема, Т. Ю. Тарасевич вважає, що встановлення такої відповідальності позбавлене будь-якого юридичного сенсу, оскільки в КК України виокремлюються лише осудність (неосудність) та обмежена осудність [4, с. 125].

Щоб з'ясувати питання про те, чи повинні притягатися до кримінальної відповідальності медичні або фармацевтичні працівники у стані професійної (спеціальної) неосудності, необхідно встановити, як впливають нервово-психічні перевантаження під час надання медичної до-

помоги на їх здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Вчені-психіатри зазначають, що в окремих випадках тривала дія таких перевантажень може викликати в осіб різноманітні психогенні захворювання – неврози, психози або психопатії, які у цілому характеризуються надмірною збудливістю, дратівливістю, зоровими галюцинаціями, а також психопатичними станами, перебіг яких супроводжується розладом свідомості, а тому належить до тимчасових розладів психічної діяльності, що дозволяє визнавати таких хворих осіб неосудними [5, с. 259]. Тому, якщо у медичного або фармацевтичного працівника під час надання медичної допомоги виникають психогенні захворювання, і він не може усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, то є всі підстави визнавати його неосудним. Якщо нервово-психічні перевантаження викликали у медичного або фармацевтичного працівника розгубленість, втому при збереженні можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними, то він або притягається до кримінальної відповідальності, або не підлягає їй (у випадку невинного заподіяння шкоди). А тому більш переконливою вважаємо саме точку зору науковців щодо впливу професійної (спеціальної) неосудності на кримінальну відповідальність осіб, в тому числі і медичних або фармацевтичних працівників.

Третя ознака – вік, з якого настає кримінальна відповідальність. Відповідно до ч. 1 ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. У ч. 2 цієї статті міститься вичерпний перелік злочинів, відповідальність за які може наставати з чотирнадцятирічного віку. У ньому відсутнє посилення на ст. 140 КК України, а тому може скластися враження, що кримінальна відповідальність за невиконання або неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків буде наставати у випадку досягнення особою на момент вчинення злочину шістнадцяти років. Це стверджують і окремі науковці, зокрема, М. Й. Коржанський [6, с. 149]. Але ми вважаємо, що така позиція є

хибною, адже у реальному житті особа, яка не досягла 18 років, просто не має реальної можливості пройти відповідний курс навчання та здобути фахову кваліфікацію.

Розглянувши загальні ознаки складу злочину, передбаченого у диспозиції ст. 140 КК України, перейдемо до аналізу додаткових (спеціальних) ознак.

Характерними спеціальними ознаками фармацевтичного працівника як суб'єкта складу злочину, передбаченого у диспозиції ст. 140 КК України, є:

1) здобуття фармацевтичним працівником спеціальної освіти. Згідно з галузевим законодавством України фармацевтичні працівники з вищою (провізори, фармацевти) та середньою освітою (фармацевти) здобувають її у вищих навчальних (фармацевтичних) закладах III-IV рівня акредитації [7], а також повинні закінчити інтернатуру, яка є обов'язковою формою післядипломної підготовки випускників усіх факультетів вищих фармацевтичних закладів освіти, після закінчення якої їм присвоюється кваліфікація провізора – спеціаліста певного фаху;

2) відповідність єдиним кваліфікаційним вимогам, що встановлюються на підставі атестації фармацевтичних працівників (обов'язкової або добровільної). Відповідність фармацевтичних працівників єдиним кваліфікаційним вимогам засвідчується дипломом про вищу фармацевтичну освіту, сертифікатом встановленого зразка або посвідченням про присвоєння (підтвердження) кваліфікаційної категорії;

3) здійснення професійних обов'язків під час виконання обов'язків фармацевта, які пов'язані з наданням допомоги з фармакотерапії, виготовлення та надання виробів медичного призначення, фармацевтичної опіки.

Для окремих категорій фармацевтичних працівників можна виділити таку ознаку, як наявність дозволу на право зайняття фармацевтичною діяльністю. Це стосується фармацевтичних працівників, які пройшли підготовку у фармацевтичних навчальних закладах за кордоном та можуть бути допущені до фармацевтичної діяльності за рішенням МОЗ України.

Серед спеціальних ознак, що характеризують медичного працівника як суб'єкта складу злочину,

передбаченого у диспозиції ст. 140 КК України, можна виділити такі:

1) першою додатковою (спеціальною) ознакою є здобуття медичним працівником спеціальної (медичної) освіти. Отримання медичної освіти підтверджується дипломом державного зразка;

2) другою спеціальною ознакою медичного працівника як спеціального суб'єкта злочину є відповідність єдиним кваліфікаційним вимогам, що встановлюються на підставі атестації медичних працівників (обов'язкової або добровільної) та стажування. Необхідно зазначити, що відповідність медичних працівників єдиним кваліфікаційним вимогам не можна розглядати окремо від першої ознаки цього спеціального суб'єкта, оскільки на всіх етапах здобуття медичної (спеціальної) освіти відбувається підтвердження відповідності медичного працівника таким вимогам;

3) третьою спеціальною ознакою медичного працівника як спеціального суб'єкта злочину є здійснення професійних обов'язків під час надання медичної допомоги пацієнту, яка пов'язана із лікуванням, діагностикою, профілактикою захворювань та реабілітацією. Однак, необхідно зауважити, що ті чи інші медичні працівники можуть надати медичну допомогу лише в межах набутої спеціальності. Наприклад, фельдшеру не може ставитися у вину ненадання медичної допомоги, якщо він не зробив необхідної в цьому випадку резекції шлунку, оскільки таке втручання виходить за межі його прав та обов'язків. Однак, йому може інкримінуватися те, що він не викликав спеціаліста або не транспортував хворого у належний медичний заклад.

З'ясувавши обов'язкові ознаки медичного працівника як спеціального суб'єкта злочину можна зазначити, що медичний працівник – це фізична повнолітня осудна особа, яка має спеціальну (медичну) освіту (крім цілителів, масажистів, операторів безконтактного масажу, санітарів, санітарів-прибиральників, санітарів-буфетників та молодших медичних сестер по догляду за хворими), відповідає єдиним кваліфікаційним вимогам та здійснює професійні обов'язки під час надання медичної допомоги

пацієнту, а також має дозвіл на право зайняття медичною діяльністю (у випадку отримання медичної підготовки за кордоном) або ліцензію на зайняття медичною практикою (для фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності або суб'єктів господарювання). Фармацевтичні працівники – це особи, які безпосередньо займаються оптовою і роздрібною реалізацією лікарських засобів, мають відповідну спеціальну освіту, рівень їх фахової підготовки відповідає єдиним кваліфікаційним вимогам. Фармацевтичні працівники повинні мати диплом державного зразка про фармацевтичну освіту чи сертифікат про присвоєння (підтвердження) звання провізора загального профілю. Фармацевтичні працівники мають право на: зайняття фармацевтичною діяльністю відповідно до спеціальності та кваліфікації; належні умови професійної діяльності; підвищення кваліфікації, перепідготовку не рідше одного разу на п'ять років у відповідних закладах та установах; вільний вибір апробованих форм, методів і засобів діяльності, впровадження у встановленому порядку сучасних досягнень фармацевтичної науки і практики.

У законодавстві України відсутнє визначення або тлумачення професійних обов'язків фармацевтичного працівника, однак юридична практика оперує таким поняттям як «фармацевтична допомога». Зокрема, на думку окремих вчених, фармацевтичною допомогою визнається комплекс заходів із забезпечення фармацевтичним працівником лікарськими засобами [8], а також виробами медичного призначення, що покращують якість життя та усувають фізичні та моральні страждання. Фармацевтична допомога – це комплекс заходів з надання допомоги з фармакотерапії, виготовлення та надання виробів медичного призначення, фармацевтичної опіки, що здійснюються фармацевтичним працівником щодо пацієнта [9, с. 869].

Відповідно до ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я «медична допомога» визначається як діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, от-

руєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами [2].

Висновки. Аналізуючи поняття «фармацевтична допомога» та «медична допомога» бачимо, що фармацевтична допомога є відмінною від медичної допомоги. А тому фармацевтичний працівник виконує інші професійні обов'язки, ніж медичний працівник. Однак діяльність фармацевтичного та медичного працівника має однакову мету – надання допомоги пацієнту для збереження, відновлення та покращення якості його життя та здоров'я. Тому, відповідно до положень формальної логіки поняття «медичний працівник» та «фармацевтичний працівник» належать до сумісних понять, які перебувають у відносинах тотожності. Але такий підхід не підтверджує законодавець, який не ототожнює медичних і фармацевтичних працівників, і в законодавстві ці поняття зазначені окремо.

Отже, проведене дослідження дозволяє констатувати, що фармацевтичний працівник має свої (притаманні лише йому) як загальні, так і додаткові (спеціальні) ознаки, що дозволяє відрізнити його від медичного працівника, а також те, що вони виконують різні професійні обов'язки, які полягають у наданні окремо фармацевтичної та медичної допомоги. Такі дані ще раз підтверджують, що медичний та фармацевтичний працівник – це два окремих суб'єкти складу злочину, передбаченого у диспозиції ст. 140 КК України.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Редакція від 30.09.2016, підстава 1401-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ. Редакція від 01.01.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
3. Щукін О. С. Правовий статус медичних працівників за трудовим законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук:

спец. 12.00.05 / О. С. Щукін. – Одеса, 2005. – 19 с.

4. *Тарасевич Т. Ю.* Медичний працівник як спеціальний суб'єкт злочину: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Т. Ю. Тарасевич. – К., 2011. – 236 с.

5. *Кузнецов В. М.* Психіатрія / В. М. Кузнецов, В. М. Чернявський. – К.: Здоров'я, 1993. – 344 с.

6. *Коржанський М. Й.* Кваліфікація злочинів: навч. посіб. / М. Й. Коржанський. – [Вид. 3-тє, допов. та перероб.]. – К.: Атіка, 2007. – 592 с.

7. *Про внесення змін до наказу МОЗ України від 25 грудня 1992 р. № 195 «Про затвердження Переліку вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, підготовка і отримання звання в яких дають право займатися медичною і фармацевтичною діяльністю»:* наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14 березня 1995 р. № 45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=2061>

8. *Розробка стандартів фармацевтичної діяльності. Фокус на допомогу пацієнтові* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/8663/>

9. *Фармацевтична енциклопедія* / за ред. В. П. Черниха. – К.: МОПІОН, 2010. – С. 1548.

References

1. *Konstytucija* Ukrainy vid 28 chervnja 1996 r. № 254k/96-VR. Redakcija vid 30.09.2016, pidstava 1401-19 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. *Osnovy zakonodavstva* Ukrainy pro ohoronu zdorov'ja vid 19 lystopada 1992 r. № 2801-XII. Redakcija vid 01.01.2016 [Elektronnyj resurs]. –

Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

3. *Shhukin O. S.* Pravovyj status medychnyh pracivnykiv za trudovym zakonodavstvom Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: spec. 12.00.05 / O. S. Shhukin. – Odesa, 2005. – 19 s.

4. *Tarasevych T. Ju.* Medychnyj pracivnyk jak special'nyj sub'jekt zlochynu: dys. ... kand. juryd. nauk: spec. 12.00.08 / T. Ju. Tarasevych. – K., 2011. – 236 s.

5. *Kuznecov V. M.* Psyhiatrija / V. M. Kuznecov, V. M. Chernjavs'kyj. – K.: Zdorov'ja, 1993. – 344 s.

6. *Korzhan's'kyj M. J.* Kvalifikacija zlochyniv: navch. posib. / M. J. Korzhans'kyj. – [Vyd. 3-tje, dopov. ta pererob.]. – K.: Atika, 2007. – 592 s.

7. *Pro vnesennja zmin do nakazu MOZ Ukrainy vid 25 grudnja 1992 r. № 195 «Pro zatverdzhennja Pereliku vyshhyh i serednih special'nyh navchal'nyh zakladiv, pidgotovka i otrymannja zvannja v jakyh dajut' pravo zajmatsysja medychnoju i farmacevtychnoju dijal'nistju»:* nakaz Ministerstva ohorony zdorov'ja Ukrainy vid 14 bereznja 1995 r. № 45 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=2061>

8. *Rozrobka standartiv farmacevtychnoi' dijal'nosti. Fokus na dopomogu pacijentovi* [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.apteka.ua/article/8663/>

9. *Farmacevtychna encyklopedija* / za red. V. P. Chernyha. – K.: MORION, 2010. – S. 1548.